

ТАРАС БОРОВЕЦЬ – ОДИН З ОРГАНІЗАТОРІВ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена активізації руху опору українських повстанців під проводом Тараса Бульби-Боровця. Ця неординарна постать у роки Другої світової війни розкрила свої організаторські та військові здібності й створила перші партизанські повстанські загони на Поліссі.

Ключові слова: національно-визвольний рух, Організація українських націоналістів, Українська Військова Організація, збройна боротьба.

This article is dedicated to active resistance movement of Ukrainian partisans under Taras Bulba-Borovets holding in years of war. During the of World War II this outstanding person managed to prove and demonstrate his administrative and military talent and organize the first guerilla detachments in the area of Polissia.

Key words: national-liberation movement, Organization of Ukrainian nationalists, Ukrainian Military Organization, military fight.

Події на Поліссі під час Другої світової війни, про які вже частково відомо з історичних досліджень, заслуговують і сьогодні на особливу увагу, зокрема, діяльність українських повстанських загонів під проводом отамана Тараса Бульби-Боровця. Серед досліджень, присвячених цьому питанню, слід відзначити праці Т. Боровця, В. Дзьобак, Ю. Кири-чука та інших [1; 6; 11], де частково розглядається організаторська діяльність Т. Боровця на теренах Полісся, що активізувала рух опору і боротьбу за визволення України від окупантів.

Архівні документи свідчать, що зі встановленням німецького окупаційного режиму в Україні частина населення почала тікати у ліси, щоб уникнути вивезення до Німеччини та покарання за відмову здавати продукти харчування окупантам. Отже, виникли передумови для

Голик Микола Михайлович, кандидат історичних наук, професор кафедри, Львівський ордена Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів.

створення партизанських осередків на окупованій території [2, 238].

Метою автора було висвітлити політичну та військову діяльність найпопулярнішого у той час українського діяча на Волині – Тараса Бульби-Боровця, який ініціював збройну боротьбу проти нацистів у цьому краї.

За даними самого Т. Боровця, вже у квітні 1942 р. у розпорядженні Головної команди Української Повстанської Армії (УПА) діяли п'ять “летючих бригад” партизанів, кожна з яких складалася із “доброї бойової сотні вояків” [1, 124], що стали основою для створення збройного формування УПА. Те, що збройні загони Т. Бульби-Боровця діяли вже з весни 1942 р., документально підтверджує професор В. Ко-сик, який, правда, не вважає їх зародком саме УПА [3, 21], а також професор Л. Шанковський, який ще у 1953 р. писав: “Немає ніякого сумніву, що від лютого 1942 р. існували ... збройні відділи під командуван-ням отамана Т. Бульби-Боровця” [5, 659].

Військова робота Т. Бульби-Боровця поєднувалася з політичною діяльністю. Головним радником Т. Боровця з ідеологічних і політико-організаційних проблем став І. Мітринга, який порвав з ОУН(б). Намагаючись організувати для УПА широку соціальну базу, І. Мітринга виступив творцем нової націо-нальної демократичної програми українського визвольного руху. Йому вдалося налагодити контакти не тільки з прихильниками націоналістичної ідеології, які з певних причин опинилися поза ОУН, а й з представниками лівих, недавно утворених україн-ських організацій, – “Союзом українських комуністів-самостійників” М. Даниленка і “Українською революційною партією робітників і селян” [6, 43, 72]. На початку 1942 р. вони об'єдналися в Українську народно-демократичну партію (УНДП). Крім І. Мітринги, активними її діячами були В. Турма-нович, В. Ривак, Б. Левицький [7, 370].

З лютого до середини червня 1942 р. тривав перший етап боротьби загонів “Поліської Січі” Т. Бульби з нацистами. Отаман у своїх споминах писав про цей період: “Почали злітати в повітрі автомашини та різні установи Кохової аристократії в Україні, разом з

пасажирами та урядовцями” [1, 125]. Проте, загальна результативність бойових операцій бульбівців у цей час була низькою, оскільки керівництво УПА все ще сподівалося на зміну політики Німеччини стосовно України.

Характер бойових дій кардинально змінився з літа 1942 р., коли УПА почала завдавати більш активних ударів по німецькій адміністрації та вузлових пунктах шляхів сполучення. Про активізацію народного партизанського руху на території Волині у згаданий час йдеться у “Доповідній записці Українського штабу партизанського руху ЦК КП(б)У про діяльність українських націоналістів на окупованій території України”: “В окремих місцях українські націоналісти створюють свої нелегальні організації під гаслом “За самостійну Україну без німців”... Розходження у відносинах українських націоналістів і німців зайшли так далеко, що, готуючись до боротьби з останніми, націоналісти стали ховати зброю і боеприпаси” [8, 120].

Радянські партизани, які змушені були рахуватися з УПА Т. Боровця, розпочали переговори з бульбівцями, сподіваючись на спільні дії. Перша зустріч відбулась 16 вересня 1942 р. на одному з хуторів біля села Стара Гута Людвішівського району [10, 91]. Радянську делегацію очолював підполковник О. Лукін із загону Медведєва. УПА представляли Т. Бульба, Л. Щербатюк-Зубатий, А. Баранівський. О. Лукін запропонував перемир'я та співпрацю. Через кілька днів керівництво УПА вислало О. Лукіну свої пропозиції: “1) УПА являє собою суверенну збройну силу УНР і такою вона залишиться. Ні в яку чужу армію УПА не увіллється. Може бути тільки мова про союзні акції. 2) Українські збройні сили готові укласти з СРСР мир та військовий союз проти Німеччини тільки тоді, коли СРСР визнає суверенність УНР” [10, 54]. Було вирішено обмежитись нейтралітетом і узгодити паролі між радянськими партизанами і загонами Т. Бульби-Боровця [1, 139–140].

Про те, що Т. Бульба зустрічався з червоними партизанами, дізналося гестапо. Але оскільки результати цієї зустрічі залишалися таємницею для Е. Коха, він вирішив встановити контакт з отаманом.

1 листопада 1942 р. Т. Бульба зустрівся з керівником політичного відділу СД Волині і Поділля Йоргенсом. Вони домовились про дату офіційних переговорів між отаманом і представниками німецької окупаційної адміністрації, яка відбулася 23 листопада 1942 р. у селі Моквин Березнівського району в помешканні Степана Рудницького. З німецької сторони на переговори прибули шеф СД і начальник охоронної поліції Волині та Поділля доктор Пютц, керівник політичного відділу СД Волині та Поділля Йоргенс, а від УПА – Т. Бульба-Боровець, П. Смородинський, Л. Щербатюк і Л. Ковальчук [11, 1–2]. Пютц запропонував Т. Бульбі перейти на службу до німецької влади або розпустити свої загони і “розпочати приватне життя”, але отаман 6 грудня 1942 р. написав листа до Пютца, в якому відмовився служити німецьким окупантам [12, 3]. Водночас Т. Бульба-Боровець продовжував збільшувати чисельність своїх союзників. Зокрема, з ним почала співпрацювати ще одна українська політична структура – Фронт української революції (ФУР), організований улітку 1942 р., лідером якого став Тиміш Басюк, житель села Борсукив із Кременеччини на Волині. Відповідно контакти УПА з ФУР розширили ареал впливу Т. Бульби [13, 237].

Боротьба проти фашистів і радянських партизан не тільки не ослабила міць формувань Т. Боровця, а навпаки – ще більше мобілізувала та об’єднала кращі сили молодих людей, патріотично налаштовану інтелігенцію. Загони Бульби мали досить потужний вплив на значній території Волині. Так, начальник оперативного штабу радянських партизан генерал-майор В. Бегма у “Доповідній записці ЦК КП(б)У” М. Хрущову в жовтні 1942 р. повідомляв: “Наиболее сильное националистическое формирование так наз. объединения Т. Бульбы насчитывает около 6 тыс. человек и полностью охватывает своим влиянием Костопольский, Ракитновский, Степаньский, Березковский районы. Кроме того, на территории Ровенской области существует националистическая молодёжная организация, так называемая “Сич”, насчитывающая в своём составе до 3 тыс. человек, эта организация входит к

Т. Бульбе и руководится лично назначенными им людьми” [14, 388].

За радянськими архівними даними, саме на 1943 р. припадає найвища військова активність бульбівців. У звіті Кам'янець-Подільського партизан-ського з'єднання ім. Михайлова зазначається, що у березні 1943 р. “націоналістичний рух бульбівців на Поліссі перейшов шлях активної боротьби на два фронти – з радянськими партизанами і німцями”. О. Сабуров у повідомленні Українському штабу партизанського руху повідомляє, що “20 травня 1943 р. бульбівці напали на німецький гарнізон у селі Чуделькін, і 30 німців під час бою було ними вбито” [15, 137].

У травні 1943 р. німецьке командування з метою допомогти німецьким поліцейським частинам у ліквідації загонів УПА на Волині й Поліссі спрямовує військову дивізію, що складалася із полку СС, двох полків мадярів, полку козаків і загону німецької жандармерії. Але цей план зазнав провалу. Вдало маневруючи повстанськими загонами, командування УПА примусило німців розділити дивізію на менші бойові частини, і в окремих боях цим частинам ворога було завдано нищівних ударів. Так, зокрема, в бою під Вербами загинуло 120 німецьких солдатів. Біля села Шумське – 30, в Острозі – 32, у Мізочі – 11. Мадярські полки розпались зовсім, а частина козаків перейшла до УПА [16, 41–42].

Про значну чисельність “Поліської Січі” Т. Бульби-Боровця та її найвищу активність у 1943 р. згадують різноманітні джерела. За оцінкою історика В. Косика, чисельність партизанських сил Т. Бульби на Волині та Поліссі у квітні 1943 р. становила 4000 осіб [17, 330].

У німецьких документах відділу Абверу “Схід” під назвою “Національний український повстанський рух” від 11 листопада 1943 р. подається чисельність загону Т. Бульби у 5000–6000 осіб. Остання цифра підтверджується також у доповідній записці керівника радянського партизанського руху В. Бегми, де навіть вказані місця дислокації бульбівських загонів [7, 121].

Ще навесні 1943 р. окремі загони УПА, ОУН(м) і ОУН(б) співпрацювали в оперативному плані. Але

військовим керівникам ОУН(б) цього було замало. Вони вимагали, щоб усі військові загони підпорядковувалися політичному Проводу ОУН(б). Т. Бульба, а також представники загонів ОУН(м) розцінили такий характер підкорення загонів як “диктаторський і монопартійний”. Переговори, ініційовані Т. Бульбою-Боровцем з ОУН(б), перервалися, однак до відкритого конфлікту дійшло лише влітку 1943 р.

Для відмежування від УПА, під проводом ОУН(б), головне командування УПА на чолі з Т. Бульбою 20 липня 1943 р. надає своїй армії нової назви – Українська народно-революційна армія (УНРА). Керівним органом УНРА була Політична рада з п'яти осіб – представників різних політичних угруповань, зокрема І. Порада – від Української народно-демократичної партії, М. Даниленко – від українських комуністів-самостійників, О. Жданович – від ОУН(м), С. Мазепа – від безпартійних громадян, А. Бочанов – від козаків Дону та Кубані.

Тарас Боровець продовжує наполягати на об'єднанні українських національних сил для визвольної боротьби. 1 серпня 1943 р. він публікує статтю “За єдиний революційний фронт”, у якій аргументує значення об'єднання національно-визвольних сил і прогнозує подальшу долю українського народу, якщо такого об'єднання не відбудеться. Зокрема, він писав: “Не час тепер займатися політичним розбратом... Якщо цю війну виграє Німеччина – на Україні буде панувати скажене гестапо, а українці будуть мільйонами помирати від голоду, на каторзі і шибеницях. Якщо ж війну виграє СРСР чи яка-небудь нова Росія – на Україні знову ж будуть панувати московські опричники і чекісти. Тому перед нами лише одна дорога – дорога боротьби за нашу державу. Ми цю боротьбу виграємо тоді, коли мобілізуємо весь український народ під знамено об'єднання і збройної боротьби” [14, 298–299].

10 серпня 1943 р. у часописі УНРА був на-друкований “Відкритий лист до членів Проводу Організації Українських Націоналістів Степана Бандери”, в якому Т. Бульба звинувачував Провід ОУН(б) “у негативній позиції до УПА “Поліська Січ”, визнанні засад

безоглядної диктатури партії ОУН(б), а не демократії, відхиленні пропозиції створення української революційної Ради в 1942 р. як над-партійного органу, зриві переговорів навесні 1943 р. та винищенні польських сіл [4, 70].

У кінці літа 1943 р. бандерівці гарячково готувалися до III Надзвичайного Великого Збору ОУН. До його відкриття їм було важливо повністю контролювати територію західноукраїнських земель. Загони УПА приєднали до себе останні мельниківські загони на Волині [20, 15]. Після мельниківців наступила черга бульбівців. На той час авторитет Т. Бульби-Боровця з його військом значно зменшився. 18 серпня 1943 р. на хуторі біля с. Хмелівка Костопільського району на Рівненщині штаб Т. Бульби-Боровця оточили шість бандерівських куренів. Сили були надто нерівними, почалася паніка. Т. Бульба-Боровець віддав наказ розсіятись і відступати до лісу. Бандерівцям вдалось захопити в полон понад 100 бійців, трьох старшин, а також дружину Т. Бульби-Боровця Ганну Опоченську. Одного полоненого було відпущено для передачі ультиматуму Т. Боровцю, за яким він мав продовжити переговори і безумовно підпорядкуватись УПА, а Г. Опоченська – стати заручницею. У випадку відмови Бульби-Боровця від цих умов їй загрожував розстріл. Але отаман, який все ще сподівався відновити УНРА, відповів на ультиматум аргументованою відмовою, яка, проте, бандерівців не переконала.

Більша частина бійців і старшин УНРА добровільно перейшли до УПА. Деякі колишні активісти бульбівського руху зайняли високі посади у бандерівських військових структурах. Так, М. Омелюсик став начальником оперативного відділу штабу УПА. Обійняв високу посаду І. Терейко [1, 230]. Залишки непокірних частин УНРА бандерівці відтиснули до р. Случ, де бульбівців чекали червоні партизани.

З погляду історичної перспективи політика провладу ОУН(б) відносно підпорядкування бульбівців своєму впливові виявилась правильною. Бандерівцям вдалось створити централізовану і дисципліновану військову структуру. Саме тому УПА змогла тривалий час

протистояти радянським регулярним військам. Але викликають несприйняття бандерівські форми і методи роботи з об'єднання різних повстанських загонів в єдину армію.

Незалежницька боротьба Т. Бульби-Боровця у роки війни оцінювалася по-різному. ОУН(б) характе-ризувала його як “отаманчика”, “анархіста”, який своїми діями шкодив загальноукраїнській справі. Радянська пропаганда називала його “спекулянтом”, “зłodієм”, а діяльність його загонів кваліфікувала як “махновщину під прапором гайдамаків”. У німецьких листівках його називали “героєм бандитів, злочин-цем”, підкупленим більшовицькою Москвою [4, 71].

Таким чином, беззаперечним є те, що тільки висока національна свідомість допомогла у роки важких бойових випробувань створити перші партизанські загони на Поліссі під проводом Тараса Бульби-Боровця. Ця неординарна особа в роки війни розкрила уповні свої організаторські та військові здібності, які дослідники лише сьогодні оцінюють належним чином. “Поліська Січ” Тараса Бульби-Боровця стала частиною загальнонаціональної збройної боротьби за створення соборної незалежної Української держави.

1. *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави. – Львів: Поклик, 1993. – 164 с.
2. *Гунчак Т.* Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 287 с.
3. *Косик В.* Ставлення німців до ОУН і УПА (1941–1944). Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матер. Всеукр. наук. конференції 25–26 серпня 1992 р. – С. 65.
4. *Міткалик І.* Українська Повстанська Армія і Українська народно-революційна армія отамана Тараса Бульби-Боровця // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матер. Всеукр. наук. конференції 25–26 серпня 1992 р. – С. 71.
5. *Історія українського війська.* – Вінніпег: Вид-во І. Тиктора, 1953. – 832 с.
6. *Дзюбак В.В.* Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.). – К.: Ін-т істор. України НАН України, 2002. – 260 с.

7. *Сергіичук В.* Радянські партизани про ОУН–УПА // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матер. Всеукр. наук. конференції 25–26 серпня 1992 р.

8. *Коваль М.* ОУН–УПА між “третім рейхом” і сталінським тоталітаризмом // Український історичний журнал. – 1994. – № 2–3.

9. *Мечник С.* У боротьбі проти московської агентури. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1980. – 176 с.

10. *Киричук Ю.А.* Тарас Бульба-Боровець, його друзі і вороги. – Львів: Принт-інформ, 1997 – 86 с.

11. Рівненський краєзнавчий музей (РКМ). – Ф. 15350/7 (Протокол переговорів між отаманом Тарасом Бульбою та представниками німецької влади 23 листопада 1942 р.).

12. РКМ. – Ф. 15350/8 (Відпис Тараса Боровця до його Експеленції Мстислава Єпископа Переяславського I Вікарія Київського від 26 листопада 1942 р.).

13. *Скорупський М.* Туди, де бій за волю. – К.: Вид-во О. Теліги, 1992. – 351 с.

14. *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. – Т. 2. – К.: Либідь, 1994. – 438 с.

15. *Дзюбак В.* Тарас Боровець і “Поліська Січ” // З архівів ВУЧК, ДПУ, НКВС, КДБ. – 1994. – №1.

16. *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія 1942-1952. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1953. – 125 с.

17. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 659 с.

18. *Пеленський Я.* Україна в польській опозиційній публіцистиці // Віднова. – 1985-86. – № 4.

19. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – К., 1995. – Ч. 1.

Надійшла до редколегії 23.01.2007 р.